

УДК 342.7

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ЮРИДИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Віталій ЗАВГОРОДНІЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

In this article description is analysed and carried out complex scientific works that were prepared at the level of dissertations and monographs about practice of European Court on human rights and her influence on legal activity in Ukraine with the aim of determination of further directions of scientific researches. On results research six groups of scientific sources are formed depending on directions of researches of home scientists-legislators and suggested to prepare complex general theoretic research of unstudied problems of theme.

Key words: scientific researches, dissertations, monographs, practice of European Court on human rights, influence on legal activity.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено аналіз та характеристику комплексних наукових праць, які були підготовлені на рівні дисертацій та монографій щодо практики Європейського суду з прав людини та її впливу на юридичну діяльність в Україні з метою визначення подальших напрямків наукових досліджень. За результатами сформовано шість груп наукових джерел залежно від напрямків досліджень вітчизняних вчених-правників та запропоновано проведення комплексного загальнотеоретичного дослідження невивчених проблем теми.

Ключові слова: наукові дослідження, дисертації, монографії, практика Європейського суду з прав людини, вплив на юридичну діяльність.

Постановка проблеми. У сучасній вітчизняній науковій літературі чимало уваги присвячується дослідженню питань щодо особливостей та ролі практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Європейський Суд) в правовій системі України. Така ситуація зумовлюється різними чинниками, серед яких – визначення на законодавчому рівні практики ЄСПЛ джерелом права, окремий порядок виконання рішень і застосування практики Європейського Суду, функції ЄСПЛ тощо. При цьому, незважаючи на те, що правовий статус Європейського Суду визначений нормами міжнародного права, його практика є предметом дослідження вчених різних напрямків правничої науки.

Різні правові аспекти діяльності ЄСПЛ, а також значення і роль його практики досліджували у своїх працях такі вітчизняні науковці, як: Андріанов К.В., Андрієнко О.В., Базов О.В., Бутенко С.Ю., Войченко С.В., Головатий С.П., Головенко О.Д., Гончаренко О.А., Дірі І.Ю., Дудаш Т.І., Іванець І.П., Кайдаш О.Ю., Капліна О.В., Капустинський В.А., Клименко К.О., Кононенко В. П., Коруц У.З., Кочура О.О., Кретова І.Ю., Кухнюк Д. В., Липачова Л.М., Матвєєва С. П., Палешник С.І., Пастухова Л.В., Попко Є.В., Присяжнюк І.І., Рабінович П.М., Севостьянова Н. І., Соловйов О.В., Тітко Е.В., Уваров В.Г., Федик С.Є., Хім'як Ю.Б., Шишкіна Е.В., Юдківська Г.Ю., Яковлев А.А. та інші.

Однак існуючі наукові праці не вирішують всіх теоретичних та практичних проблем щодо розуміння, значення, застосування та впливу практики Європейського Суду, на що вказують дані на початок 2017 року, згідно з якими список країн за кількістю скарг, які перебувають на розгляді ЄСПЛ, очолює Україна – 18131 (22,8% скарг від загальної кількості). Така ситуація зумовлює необхідність визначення сучасного стану досліджень зазначених проблем у вітчизняній юридичній доктрині, що дозволить виявити малодосліджені або взагалі недосліджені аспекти цієї тематики.

Метою даної статті є здійснення аналізу та характеристики комплексних наукових праць, які були підготовлені на рівні дисертацій та монографій, а також визначення напрямків подальших наукових досліджень практики ЄСПЛ та її впливу на юридичну діяльність в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розглядаючи наукові праці, в яких досліджувалась практика ЄСПЛ та її вплив, на наш погляд, доцільно було б прослідкувати їх динаміку, кількість та напрямки до і після прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», що набрав чинності у 2006 році. Такий підхід дозволить зрозуміти значимість ратифікованої Конвенції для наукового товариства та з'ясувати, чи були враховані отримані наукові результати ініціаторами закону та парламентом при його прийнятті.

Серед досліджень, які були проведені до прийняття вищезазначеного закону, на рівні дисертаційних слід відзначити праці К.В. Андріанова, С.П. Головатого, В.А. Капустинського, Л.М. Липачової, Л.В. Пастухової, Д.М. Супрун, С.Є. Федика.

За результатами дослідження С.Є. Федика встановлено, що юридична природа рішень Євросуду та правове забезпечення їх виконання не є однозначними і залежать від рівня імплементації Конвенції в національне законодавство держав – учасниць Ради Європи. Ці рішення є вагомим джерелом приведення національного законодавства державами-учасницями у відповідність із європейськими стандартами захисту прав людини [1].

На думку Л.В. Пастухової, показниками ефективності рішень Європейського Суду з прав людини є: 1) рівень відновлення конкретними державами-відповідачами на основі рішень Суду порушених прав людини; 2) певні зміни в динаміці встановлених Судом порушень конвенційних норм державами-відповідачами [2, с.12].

Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм було

досліджено К.В. Андриановим. У результаті дослідження встановлено, що ефективність реалізації Конвенції в Україні, зокрема, залежатиме від того, наскільки конкретний результат дії міжнародного контрольного механізму (рішення Суду) реалізовується всередині держави, наскільки чітким і ефективним є національний механізм його виконання. Вченим зазначається, що українському законодавству бракує чіткості в питанні виконання рішень Європейського суду з прав людини [3, с.10–11].

У дисертаційній роботі Д.М. Супрун досліджено організаційно-правові засади та юрисдикційні основи функціонування Європейського Суду з прав людини. Автором доводиться те, що визнання нормативного характеру юриспруденції ЄСПЛ є, з одного боку, необхідною умовою існування європейської системи захисту прав людини та, з іншого боку, важливим чинником розвитку сучасного міжнародного права [4, с. 16].

Конституційне права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до ЄСПЛ було досліджене в науковій праці Л.М. Липачової. Вченим розкрито зміст вищезазначеного суб'єктивного права, узагальнено процедури звернення до ЄСПЛ та розглянуто стан її функціонування в Україні [5]. За результатами дослідження В.А. Капустинського сформульовано ряд важливих висновків, серед яких: слід контролювати дотримання всіх рішень ЄСПЛ і не допускати порушень із тих питань, щодо яких судом стосовно України вже були винесені рішення; нагальною потребою є оптимізація національної системи судового та позасудового захисту прав людини, і із цією метою слід широко залучати громадські правозахисні організації [6].

Дослідження практики Європейського Суду щодо тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. у частині розкриття сутності юридичного принципу верховенства права було зроблено в 2006 році в монографії С.П. Головатого, за результатами чого зроблено висновок про те, що верховенство права – як універсальний та інтегральний принцип – є властивим усім статтям Конвенції [7]. Дослідивши низку рішень ЄСПЛ, С.О. Зайка виокремлює обставини для визначення того, чи було винесено судове рішення у розумний строк, чи ні (складність справи; наслідки недотримання розумного строку для заявників; оперативність роботи органів, які безпосередньо провадять кримінальне судочинство; власна поведінка заявників тощо) [8].

Аналіз проведених наукових дослідження практики ЄСПЛ до прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» дає підстави для формулювання наступних висновків: а) комплексні дослідження щодо особливостей практики ЄСПЛ не були чисельними, на що вказує кількість підготовлених робіт; б) предметом дослідження наукових праць були питання щодо: організаційно-правових засад діяльності Європейського Суду, звернення до Європейського Суду з прав людини, особливості тлумачення юридичних норм Європейським судом, поняття та види показників ефективності рішень ЄСПЛ, особливості контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини, вплив діяльності ЄСПЛ на формування національних правозахисних систем, врахування правових позицій ЄСПЛ в кримінальному процесі; в) більшість досліджень проводились у межах спеціальності 12.00.11. – міжнародне право, і лише деякі – зі спеціальності 12.00.01, 12.00.02 та 12.00.09; г) отримані наукові результати в певній мірі були враховані в прийнятому законі, однак запропоновані концептуально-теоретичні моделі вчених щодо значення практики Європейського Суду та механізму виконання його рішень загалом не були нормативно закріплені.

Після прийняття у 2006 році відповідного Закону, яким практикою Європейського Суду визнано джерелом права та визначено порядок виконання його рішень в Україні, кількість наукових досліджень у цьому напрямку явно збільшилась, а самі наукові праці стали різновекторними. Окремою групою слід виокремити ґрунтовні наукові праці щодо дослідження практики ЄСПЛ у загальній теорії права.

Так, вченим О.В. Соловйовим було встановлено, що практику Суду як джерело права в Україні складають, по-перше, лише правоположення, які відтворені в мотиваційних частинах принаймні двох рішень Суду в аналогічних справах. По-друге, таку практику Суду уособлюють не всі правоположення, сформульовані ним при мотивації своїх рішень, а лише ті з них, які або конкретизують існуючі абстрактні приписи Конвенції, або ж заповнюють прогалини в правовому регулюванні, що здійснюється цими приписами [9, с. 13]. З позиції С.П. Головатого хибними є погляди вітчизняних авторів стосовно того, що діяльність Страсбурзького Суду «ґрунтується на доктрині судового прецеденту (*stare decisis*)» або що Суд «із самого початку став на позицію доктрини судового прецеденту», а напрацьовані Судом рішення слід сприймати як «прецедентне право» тощо. Аналіз доводить, що Суд поклав в основу своєї діяльності зовсім іншу, ним же висунуту доктрину – еволютивного тлумачення, за якої Конвенція є «динамічним і живим інструментом» [10, с. 355].

Доктрини, які розвинуті ЄСПЛ щодо тлумачення права, були предметом дослідження І.Ю. Кретової. На переконання вченого, в європейському праві відсутній уніфікований нормативний акт, який визначає систему принципів тлумачення та застосування Європейської конвенції, однак такі принципи вироблені Судом та викладені в його рішеннях у конкретних справах [11]. Особливості та способи тлумачення норм Конвенції Європейським судом із прав людини також досліджувались у роботі С.І. Палешника. На думку вченого, стверджувати, що рішення ЄСПЛ є джерелом права для вітчизняного законодавства, є не зовсім доцільно, оскільки ЄСПЛ не творить право. Таким чином, буде доречним указувати на те, що його рішення є джерелом тлумачення тільки для Конвенції з прав людини [12, с. 160].

Значний внесок щодо дослідження практики ЄСПЛ та її впливу на юридичну діяльність в Україні в загальнотеоретичній площині зроблено видатним професором та академіком НАПрН України П.М. Рабіновичем, яким підготовлено цілу низку наукових праць у цьому напрямку, серед них: «Феномен права в інтерпретації Страсбурзького суду (до 50-річчя Європейського суду з прав людини)»; «Діалектичний підхід у практиці Європейського суду з прав людини»; «Знання практики ЄСПЛ як передумова ефективного використання механізму їх захисту в Україні»; «Європейська конвенція з прав людини: проблеми національної імплементації (загальнотеоретичні аспекти)»; «Верховенство права (за матеріалами практики Страсбурзького Суду)» та багато інших.

Герменевтичний механізм впливу праворозуміння на тлумачення юридичних норм Європейським судом із прав людини було досліджено Т.І. Дудаш. З позиції вченого, право в розумінні Європейського Суду – це, зазвичай, всі ті явища, які забезпечують збалансованість інтересів учасників суспільного життя. Це свідчить про застосування соціологічно-позитивістського різновиду праворозуміння у практиці ЄСПЛ [13, с. 10].

Пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (від 29.04.2010 № 6358) щодо уточнення правового статусу особи, на користь якої прийнято рішення ЄСПЛ, було напрацьовано за результатами дослідження О.М. Рудневої [14].

Серед монографій, в яких досліджувалися особливості практики ЄСПЛ, слід виокремити колективну працю «Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення», одним з авторів якої є Ю.П. Лобода, що на основі ретельного дослідження практики ЄСПЛ розкриває питання імплементації рішень ЄСПЛ в Україні. Вчений розглядає процес імплементації рішень ЄСПЛ у внутрішню правозастосувальну, зокрема судову практику в Україні, як прояв міжетнічної взаємодії двох різних правових культур та пов'язаних із ними правових систем: вітчизняної і поліетнічної правової системи [15, с. 115–147].

Питаннями щодо значення практики Європейського Суду та особливостей її застосування в Україні присвячено ряд наукових праць вчених-конституціоналістів.

Встановленню особливостей функціонування прецедентного права ЄСПЛ та з'ясування місця прецедентів ЄСПЛ у системі джерел конституційного права України була присвячена робота М.В. Мазура. На думку вченого, прецеденти ЄСПЛ мають похідний від Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод характер, хоча й істотно розширюють і доповнюють її нормативний зміст. Зважаючи на це, в системі джерел вітчизняного конституційного права прецеденти ЄСПЛ за юридичною силою логічно розмістити одразу після міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [16, с. 11].

Захист громадянських прав людини в Україні в рамках Ради Європи досліджувались вченим І.Ю. Дір. На його думку, основними проблемами у сфері захисту громадянських прав людини в Україні в рамках Ради Європи є: невиконання окремих рішень Європейського суду з прав людини; відсутність ефективного механізму відшкодування шкоди заподіяної громадянам внаслідок неправомірних дій чи іншого неналежного виконання своїх обов'язків, що порушує громадянські права людини з боку державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування; відсутність механізму регресу за відповідними рішеннями ЄСПЛ щодо України стосовно державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування, працівників правоохоронних органів, інших посадових осіб та суддів, які порушили громадянські чи інші права людини; недосконала система захисту громадянських прав людини в Україні [17, с. 16].

Роль Європейського суду з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України було досліджено в праці О.О. Кочури. За результатами дослідження встановлено, що під практикою Суду як джерелом права слід розуміти частину правового досвіду і результатів діяльності ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, що виражаються в їх офіційних актах (рішеннях (постановах), ухвалах), які набрали чинності та містять важливі й актуальні правові позиції обов'язкового чи переконливого характеру щодо прав і свобод людини і громадянина [18].

Адміністративно-правові аспекти виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ висвітлено в працях К.О. Клименка, О.Д. Головенка та О.Ю. Кайдаш.

Зміст принципу справедливості та його співвідношення із законністю, його втілення в правовій системі Європейської Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, а також юриспруденції Європейського Суду з прав людини проаналізовано в праці К.О. Клименко [19]. Вченим виділено три напрямки діяльності Суду: роз'яснення, закріплення та розвиток конвенційних норм.

Питання щодо визначення ролі і значення практики Європейського суду з прав людини для адміністративного судочинства України в процесі розв'язання спорів щодо публічних фінансів досліджувалися в праці О.Д. Голо-

венка. З позиції автора не викликає сумнівів важливість практики Європейського суду з прав людини в процесі адміністративного судочинства, зокрема під час вирішення публічно-правових спорів, предметом яких є публічні фінанси [20, с. 18].

Адміністративно-правове забезпечення реалізації рішень Європейського Суду з прав людини в Україні було досліджене О.Ю. Кайдаш. На думку вченого, рішення ЄСПЛ в Україні мають подвійну правову природу, що залежить від суб'єкта та способу їх реалізації. У діяльності органів публічної адміністрації такі рішення можуть виступати джерелами тлумачення матеріальних та процесуальних норм адміністративного права – під час здійснення правозастосовної діяльності та джерелами відповідних норм – під час нормотворчості. У діяльності судів такі рішення виконують роль прецедентів та є обов'язковими до застосування в аналогічних категоріях справ. Формами реалізації рішень ЄСПЛ в Україні доцільно визначати виконання та застосування [21, с. 15].

Дослідженням практики ЄСПЛ займалися і вчені в галузі кримінального права. Так, у своїй праці Ю.Б. Хім'як обґрунтовує, що джерелом кримінального права України є права позиція ЄСПЛ як структурна частина рішення ЄСПЛ, що містить загальні положення щодо тлумачення конвенційної норми та доведено, що обов'язковими для врахування в кримінальному праві є правові позиції ЄСПЛ як у справах проти України, так і проти інших держав-учасниць Конвенції. У роботі запропоновано способи врахування у кримінальному праві України правових позицій ЄСПЛ [22].

Подібну позицію підтримує і вчений О.О. Сорока. На його думку, значення для кримінального права України правових позицій, висловлених у рішеннях ЄСПЛ, полягає в тому, що вони: повинні враховуватись у доктрині кримінального права, оскільки є принциповими ідеями, до яких слід звертатись при виробленні концепцій подальшого вдосконалення кримінального права відповідно до європейських стандартів; повинні мати вплив на правозастосовчу практику в Україні. Правові позиції ЄСПЛ можуть використовуватись для вирішення ситуацій, які не знайшли прямого врегулювання на нормативному рівні, у випадках відсутності єдиного підходу до розв'язання певної правової ситуації тощо; повинні відображатись у відповідних процесуальних документах [23]. Вчений І.П. Присяжнюк дослідив зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи, а також відповідну практику Європейського суду з прав людини [24].

Теоретичним та практичним проблемам виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ присвячені і деякі роботи вчених у галузі цивільного та трудового права. Принцип автономності тлумачення у сфері майнових і особистих немайнових відносин у рішеннях Європейського суду з прав людини досліджувався С.П. Матвєєвою [25].

Правові проблеми виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини у сфері приватного права стали предметом дослідження в праці І.П. Іванця. Слід відзначити, що в роботі досліджена правова природа ЄСПЛ, його завдання, компетенція, форми і методи діяльності, досліджено механізми контролю за виконанням рішення Суду та виконання цих рішень на міжнародному та національному рівнях, проаналізовано вплив рішень Європейського суду на правову систему держави [26]. Підстави застосування аналогії права та практики Європейського Суду під час судового розгляду трудових спорів розкрито в роботі О.С. Боевої [27]. Юридичну природу рішень ЄСПЛ, судової практики та звичаїв з'ясовано в межах дисертації О.М. Ярошенка [28].

Окрему групу наукових праць складають роботи, предметом дослідження яких були питання врахування і значення практики ЄСПЛ у кримінальному процесі.

В аспекті досліджуваної проблематики актуальною є колективна монографічна праця «Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини», авторами якої є О.П. Кучинська, Т.І. Фулей та Р.В. Бараннік. У монографії розглядається процес формування та розвитку загальноновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини та комплексно досліджено правові питання імплементації загальноновизнаних міжнародних стандартів та принципів кримінального провадження в галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство [29].

Вагоме значення для подальших наукових пошуків в означеній сфері мають наукові праці підготовлені В.Г. Уваровим. Серед них слід відзначити монографії «Застосування практики ЄСПЛ та норм міжнародно-правових актів удосконаленні кримінального судочинства України» 2012 року, «Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України» 2014 року, в яких проаналізовано правовий механізм запровадження і реалізації міжнародно-правових стандартів у кримінальному провадженні, проаналізовано специфіку застосування практики ЄСПЛ у кримінальному процесуальному законодавстві, сформульовано та запропоновано конкретні пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України. А також комплексне дослідження на рівні докторської дисертації на тему «Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України» [30].

Висновки щодо правової природи актів судової системи України, а також Європейського суду з прав людини в контексті вчення про судовий прецедент було сформульовано за результатами комплексного дослідження Д.В. Кухнюк [31]. Вплив прецедентної практики Європейського суду на тлумачення норм кримінально-процесуального права України з'ясовано в роботі О.В. Капліної [32]. Відповідно, імплементація рішень ЄСПЛ у кримінальне процесуальне законодавство України в частині регламентації досудового розслідування досліджувалась С.Ю. Бутенко [33].

Аспекти виникнення та розвитку інституту угоди про визнання вини на практиці зарубіжних держав та в прецедентах Європейського суду з прав людини висвітлено в роботі П.В. Пушкар [34]. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейському суду з прав людини досліджено в роботі Г.Ю. Юдківської [35].

Достатньо значна кількість праць вчених із проблемних питань щодо значення практики ЄСПЛ у кримінальному процесі свідчить про наявність значного пласту системних проблем в діяльності правоохоронних органів, які часто є суб'єктами порушення норм Конвенції та нехтування існуючих правових позицій ЄСПЛ.

Слід відзначити, що найбільша кількість комплексних наукових праць щодо різних аспектів діяльності ЄСПЛ та його практики було підготовлено вченими у сфері міжнародного права, що зумовлено, перш за все, юридичною природою його рішень.

Серед існуючих наукових праць слід виокремити монографічні дослідження В.П. Кононенка, а саме «Звичайно-правова природа прецедентного характеру рішень Європейського Суду з прав людини» 2008 року та «Судовий прецедент в міжнародному і національному праві» 2013 року. А також дисертаційне дослідження вченого на тему «Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини», за результатами проведення якого зроблено висновок, що практика ЄСПЛ є джерелом тлумачення Конвенції 1950 р., а рішення Суду –

прецедентами її тлумачення, і суди України повинні застосовувати практику ЄСПЛ саме з огляду на це [36].

Аналіз юридичної природи рішень Європейського суду з прав людини та визначення їх місця в системі рішень органів Ради Європи було здійснено в роботі Є.В. Попко. На думку вченого, окремим видом правових актів РС є рішення ЄСПЛ, які приймаються на підставі Конвенції про захист прав людини й узгоджуються зі Статутом РС, загальноновизнаними нормами й принципами міжнародного права. Вони є формою та джерелом системи права РС та джерелом прецедентного права (case law) РС [37].

Юрисдикція ЄСПЛ досліджувалась вченим О.В. Базовим. На його переконання, Європейським судом розроблено систему принципів тлумачення Конвенції і Протоколів до неї, яку можна визначити як сукупність найбільш загальних правил, що відповідають об'єкту і цілям Конвенції і Протоколів до неї. Європейський суд під час здійснення тлумачення положень Конвенції не виконує правотворчу функцію, оскільки такі повноваження не визначені для нього Конвенцією. Суд лише інтерпретує положення Конвенції, повністю підпорядковуючи свою правотлумачну діяльність змісту ЄКПЛ [38].

Подібну позицію підтримує у своїй роботі і вчений У.З. Коруч, який зазначає, що ЄСПЛ не створює правові норми, а застосовує ті норми, які вже містяться в Конвенції про захист прав людини та Протоколах до неї. Відповідно, рішення ЄСПЛ можна розглядати як правоконкретизаційний, правозастосовний акт, через правоположення якого конкретизуються норми Конвенції і який має прецедентний характер для самого Суду та правотворче, правоінтерпретаційне значення для правових систем держав – учасниць Конвенції [39]. При цьому в роботі В.Є. Селезньова зазначається, що, прийнявши зобов'язання виконувати рішення ЄСПЛ щодо скарг проти України, держава має застосовувати також і прецедентне право, що створене відносно інших держав [40, с. 15].

У дослідженні, яке проведене С.В. Войченко, проаналізовано практику ЄСПЛ щодо найбільш поширених порушень відповідних положень Конвенції. Вченим досліджено концепцію міжнародної та національно-правової імплементації в теорії сучасного міжнародного права, на основі якої аналізується стан національно-правової імплементації договорів Ради Європи в кримінально-правовій сфері в Україні [41]. Інтерпретації понять «катування», «нелюдське поводження» та «поводження чи покарання, що принижує гідність», які містяться в рішеннях ЄСПЛ, приділено увагу в праці Е.В. Шишкіної [42].

У праці А.А. Яковлева розглянуто фактори та механізми розвитку правових позицій Європейського суду з прав людини в тлумаченні інституту правових позицій, застосування принципу автономності конвенційного поняття в разі інтерпретації понять «власність», «майно». Висвітлено природу та зміст позитивних зобов'язань держави щодо захисту права власності, вирішення Європейським судом з прав людини питань реституції майна [43]. Вченим С.С. Нестеренко досліджено практику Європейського суду з прав людини й інших міжнародних і національних судових органів щодо видачі [44].

За результатами дослідження С.Т. Мішуровської розкрито зміст права на приватне життя в міжнародному праві, його поняття та складові частини, досліджено розвиток інституту права людини на приватне життя в практиці Європейського суду з прав людини [45]. У роботі О.А. Гончаренка досліджено практику Європейського суду з прав людини щодо захисту прав біженців та осіб, що шукають притулку. Наведено загальну характеристику вітчизняного законодавства про біженців у контексті його узгодження з нормами міжнародного права [46]. Досвід Європейського

суду щодо правомірного обмеження свободи вираження поглядів вивчався вченим Е.В. Тітко [47].

Звернення до Європейського Суду з прав людини як реалізація права на правосуддя були предметом дослідження Н.І. Севостьянної. Вченим доведено, що на фоні позитивного впливу реформи Протоколу № 14 на строки розгляду індивідуальних заяв, існує вірогідність зниження рівня доступу до ЄСПЛ у зв'язку з доповненням переліку умов прийнятності критерієм обов'язковості «суттєвої шкоди», що є абстрактною категорією, передачею питання про початок судової процедури в провадження одного судді, застосуванням практики розгляду заяв у порядку їх пріоритетності, а це є свідченням того, що процес конституціоналізації Суду набирає обертів [48].

Слід зазначити, що дослідження практики ЄСПЛ відбувається і поза межами юридичної науки. Так, наприклад, психологічний зміст компенсації моральної шкоди в нормотворчій та правозастосовній діяльності з урахуванням практики ЄСПЛ досліджувався вченим О.В. Андрієнком. За результатами аналізу близько 1 800 рішень Європейського суду з прав людини за 1979–2007 рр. та українських судів різних інстанцій за 1993–2007 рр. вченим охарактеризовано основні тенденції судової практики в справах щодо компенсації моральної шкоди (суб'єкти права на таку компенсацію; категорії справ, в яких вона присуджується; відмінності в підході судів різних інстанцій; компенсація моральної шкоди та відшкодування судових і супутніх витрат тощо [49].

Досліджуючи стан наукової розробленості теми, не можна залишити поза увагою затверджені за останні сім років дисертації, над якими працюють здобувачі наукового ступеня доктора та кандидата юридичних наук. Проаналізувавши затверджені перелік тем дисертаційних досліджень із проблем держави і права, які розглянуті та схвалені відділенням НАПН України з 2010 року, можна виокремити такі теми досліджень практики Європейського Суду за різними спеціальностями, а саме:

1) за спеціальністю 12.00.01: Рішення ЄСПЛ у системі джерел права (Зінчук А.В., 2010 р.); Використання практики Європейського Суду з прав людини в рішеннях Конституційного Суду України (Чорний В.Й., 2010 р.); Судова практика як джерело права (Монастирецька Н.Д., 2010 р.); Правові позиції Європейського суду з прав людини: загальнонотейоретичний аспект (Слабак М.М., 2012 р.); Належне доказування в судовому правозастосуванні України у Світі практики ЄСПЛ (загальнонотейоретичне дослідження) (Радушна Б.П., 2012 р.); Вплив рішень ЄСПЛ на правотворчу та правозастосовну діяльність в Україні (загальнонотейоретичне дослідження) (Гарасимів О.Ю., 2013 р.);

2) за спеціальністю 12.00.02: Конституційно-правове регулювання механізму реалізації рішень Європейського суду з прав людини в Україні (Чубенко А.А., 2013 р.); Статус Урядового уповноваженого в справах Європейського суду з прав людини: конституційно-правовий аспект (Піонтковська О.В., 2012 р.);

3) за спеціальністю 12.00.03: Застосування Конвенції Про захист прав людини і основних свобод та практики ЄСПЛ при захисті майнових прав в Україні (Ліщина І.Ю., 2008 р.); Принцип автономності тлумачення у сфері особистих немайнових і майнових відносин в рішеннях Європейського суду з прав людини (Матвєєва С.П., 2014 р.); Захист права власності в аспекті практики ЄСПЛ (Бурденюк С.І., 2012 р.); Цивільно-правовий захист прав пацієнтів в контексті практики ЄСПЛ (Дроздова О.В., 2015 р.);

4) за спеціальністю 12.00.07: Рішення Європейського Суду з прав людини в системі джерел адміністративного права (Утченко К.Ю., 2015 р.);

5) за спеціальністю 12.00.08: Кримінальна відповідальність за невиконання рішень Європейського суду з прав людини (Терно А.М., 2013 р.);

6) за спеціальністю 12.00.09: Рішення ЄСПЛ як джерело кримінально-процесуального права України (Клименко А.О., 2011 р.); Принцип публічності в кримінальному процесі та практиці ЄСПЛ (Говорун Д.М., 2010 р.); Практика ЄСПЛ та правила допустимості доказів у кримінальному процесі України (Сна І.В., 2010 р.);

7) за спеціальністю 12.00.10: Вплив практики Європейського суду з прав людини на діяльність прокуратури України (Льошенко О.Ю., 2010 р.);

8) за спеціальністю 12.00.11: Зростання ролі та значення рішень ЄСПЛ в правовій системі України (Дика Д.О., 2009 р.); Вплив практики ЄСПЛ на діяльність органів внутрішніх справ держав – членів Ради Європи (Федорченко А.В., 2011 р.); Юридикція ЄСПЛ у контексті специфічних повноважень (Базов О.В., 2013 р.); Захист права власності в практиці Європейського суду з прав людини (Горобець Н.Г., 2014 р.).

Висновки. Аналіз підготовлених вітчизняних наукових праць, в яких досліджувалась практика ЄСПЛ та її вплив на юридичну діяльність в Україні, дозволяє їх розподілити на декілька загальних груп. Першу групу наукових джерел складають праці, присвячені дослідженню завдань, компетенцій, форм і методів діяльності ЄСПЛ. Другу групу праць складають наукові роботи, в яких висвітлюються питання щодо розуміння юридичної природи рішень і практики ЄСПЛ та їх місця в системі джерел вітчизняного права (конституційного, адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального тощо), а також теоретичні і практичні аспекти феномену правових позицій ЄСПЛ. До третьої групи слід віднести роботи, предметом дослідження яких стали питання щодо особливостей механізму виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ. Окрему четверту групу досліджень складають роботи, в яких висвітлюється вплив прецедентної практики Європейського суду з прав людини на: тлумачення норм права, правову систему держави, на діяльність органів публічної влади. До п'ятої групи слід віднести наукові роботи, предметом дослідження яких були питання щодо звернення до ЄСПЛ. До останньої шостої групи належать дослідження, в яких з'ясовувався зміст прав та гарантій закріплених Конвенцією з урахуванням практики Європейського суду.

Однак слід зазначити, що, незважаючи на попередньо проведені дослідження практики ЄСПЛ в різних сферах юридичної науки та існуючі не вирішені системні проблеми в діяльності органів публічної влади, які зумовлюють порушення конвенційних прав людини, на сьогодні нагальним постає питання щодо проведення окремого комплексного загальнонотейоретичного дослідження, в межах якого необхідно дослідити питання щодо: поняття, сутності та елементів практики ЄСПЛ, меж її впливу на юридичну діяльність в Україні, визначення юридичної природи та функцій рішень ЄСПЛ як багатоаспектного правового феномену, впливу практики Європейського Суду на правотворчу, правоінтерпретаційну, правозастосовну діяльність та на правову доктрину і юридичну освіту в Україні, визначення структурних елементів механізму виконання рішень ЄСПЛ.

Список використаної літератури:

1. Федик С.С. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / С.С. Федик ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 20 с.

2. Пастухова Л.В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Конвенції про захист прав і основних свобод людини : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Л.В. Пастухова ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2003. – 21 с.
3. Андрианов К.В. Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм : дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 185 с.
4. Супрун Д.М. Організаційно-правові засади та юрисдикційні основи діяльності Європейського Суду з прав людини : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Д.М. Супрун ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 22 с.
5. Липачова Л.М. Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Л.М. Липачова ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
6. Капустинський В.А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / В.А. Капустинський ; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2006. – 20 с.
7. Головатий С.П. Верховенство права : У 3-х кн. Кн. 2. Від доктрини – до принципу / С.П. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – С. 625–1276.
8. Заїка С.О. Строки у кримінальному процесі України в контексті європейських стандартів : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С.О. Заїка ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2006. – 19 с.
9. Соловійов О.В. Застосування Європейської конвенції з прав людини та практики Страсбурзького суду в Україні (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О.В. Соловійов ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2011. – 16 с.
10. Головатий С. Про людські права. Лекції / С. Головатий. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. – 760 с.
11. Кретова І.Ю. Тлумачення права: доктрини, розвинуті Європейським судом з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І.Ю. Кретова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2015. – 20 с.
12. Палешник С.І. Тлумачення в судовій практиці: поняття, особливості, види : дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.01 / С.І. Палешник. – Х., 2016. – 185 с.
13. Дудаш Т.І. Праворозуміння: герменевтичне дослідження : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Т.І. Дудаш ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2008. – 16 с.
14. Руднева О.М. Міжнародні стандарти прав людини та їх роль в розвитку правової системи України: теоретична характеристика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / О.М. Руднева ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 36 с.
15. Бернюков А.М. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А.М. Бернюков, В.С. Бігун, Ю.П. Лобода, Б.В. Малишев, С.П. Погребняк, С.П. Рабінович, В.С. Смородинський, О.В. Стомба. – К., 2009. – 316 с.
16. Мазур М.В. Акти органів судової влади як джерело конституційного права України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / М.В. Мазур ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.
17. Дір І.Ю. Захист громадянських прав людини в Україні у рамках Ради Європи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / І.Ю. Дір ; Ін-т законодавства ВР України. – К., 2010. – 20 с.
18. Кочура О.О. Європейський суд з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02 / О.О. Кочура ; Харківський нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2015. – 20 с.
19. Клименко К.О. Правозастосування в судовому адміністративному процесі України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / К.О. Клименко ; Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2008. – 20 с.
20. Головенко О.Д. Публічні фінанси як об'єкт правової охорони : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.Д. Головенко ; Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. – К., 2011. – 20 с.
21. Кайдаш О.Ю. Адміністративно-правове забезпечення реалізації рішень Європейського суду з прав людини в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.Ю. Кайдаш ; Держ. фіскал. служба України, Ун-т держ. фіскал. служби України. – Ірпінь, 2016. – 19 с.
22. Хім'як Ю.Б. Гармонізація кримінального права України з практикою Європейського суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ю.Б. Хім'як ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2011. – 19 с.
23. Сорока О.О. Реалізація практики Європейського Суду з прав людини у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О.О. Сорока ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2015. – 18 с.
24. Присяжнюк І.І. Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності житла або іншого володіння особи в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / І.І. Присяжнюк ; НАН України, Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького. – К., 2010. – 20 с.
25. Матвєєва С.П. Принцип автономності тлумачення у сфері майнових і особистих немайнових відносин в рішеннях Європейського суду з прав людини [Текст] : автореферат... канд. юрид. наук, спец. : 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / С.П. Матвєєва. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 22 с.
26. Іванець І.П. Правові проблеми виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини в сфері приватного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І.П. Іванець ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2016. – 20 с.
27. Боева О.С. Судовий захист права на працю : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.05 / О.С. Боева ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2009. – 20 с.
28. Ярошенко О.М. Джерела трудового права України : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / О.М. Ярошенко ; Нац. юрид. акад. Укр. ім. Я. Мудрого. – Х., 2007. – 42 с.
29. Кучинська О.П., Фулей Т.І., Бараннік Р.В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія / О.П. Кучинська, Т.І. Фулей, Р.В. Бараннік. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 228 с.
30. Уваров В.Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / В.Г. Уваров. – Харків, 2014. – 40 с.
31. Кухнюк Д.В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д.В. Кухнюк ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2008. – 17 с.
32. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення судом норм кримінально-процесуального права : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / О.В. Капліна ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 40 с.
33. Бутенко С.Ю. Імплементція рішень Європейського суду з прав людини у кримінальне процесуальне законодавство України у частині регламентації досудового розслідування [Текст] : автореферат... канд. юрид. наук, спец. : 12.00.09 / С.Ю. Бутенко ; Донецький юридичний ін-т, 2014. – 20 с.

34. Пушкар П.В. Угода про визнання вини у сучасному кримінальному процесі: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / П.В. Пушкар ; Акад. адвокатури України. – К., 2005. – 23 с.
35. Юдківська Г.Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейському суду з прав людини : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Г.Ю. Юдківська ; Академія адвокатури України. – К., 2008. – 20 с.
36. Кононенко В.П. Звичасва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / В.П. Кононенко ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2009. – 19 с.
37. Попко Є.В. Юридична природа актів Ради Європи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Є.В. Попко ; М-во освіти і науки України. – Київ, 2015. – 20 с.
38. Базов О.В. Юрисдикція Європейського суду з прав людини: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / О.В. Базов ; М-во освіти і науки України, Укр. держ. ун-т фінансів та міжнародної торгівлі, 2016. – 20 с.
39. Коруц У.З. Міжнародно-правовий захист права на справедливий судовий розгляд в практиці Європейського суду з прав людини та правозастосовна практика України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / У.З. Коруц ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – Київ, 2015. – 21 с.
40. Селезньов В.Є. Уніфікація норм права з прав людини в умовах європейської інтеграції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / В.Є. Селезньов; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2014. – 20 с.
41. Войченко С.В. Договори Ради Європи в кримінально-правовій сфері та їх імплементація в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / С.В. Войченко ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – О., 2010. – 20 с.
42. Шишкіна Е.В. Концепція заборони неналежного поведіння з людиною та її еволюція в діяльності Ради Європи : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Е.В. Шишкіна ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2009. – 20 с.
43. Яковлев А.А. Міжнародно-правове співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / А.А. Яковлев ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.
44. Нестеренко С.С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / С.С. Нестеренко ; Одес. держ. юрид. акад. – О., 2010. – 19 с.
45. Мішуровська С.Т. Міжнародно-правовий захист права на приватне життя (сучасна теорія і практика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / С.Т. Мішуровська ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2011. – 21 с.
46. Гончаренко О.А. Статус біженця в міжнародному праві : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / О.А. Гончаренко ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2005. – 19 с.
47. Тітко Е.В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Е.В. Тітко ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2013. – 20 с.
48. Севостьянова Н.І. Звернення до Європейського Суду з прав людини як реалізація права на правосуддя : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Н.І. Севостьянова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. Акад.». – О., 2011. – 19 с.
49. Андрієнко О.В. Психологічний зміст компенсації моральної шкоди в нормотворчій та правозастосовчій діяльності : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.06 / О.В. Андрієнко ; Акад. упр. М-ва внутр. справ. – К., 2009. – 17 с.